

Wydaje się jednak, że nie naświetlono dostatecznie podstawowego czynnika rozwoju prasy, jakim był narodowy ruch polski na tym terenie. Wprawdzie poprzez analizę zawartości treściowej poszczególnych pism i działalności skupionego wokół nich aktywu społecznego poznajemy bliżej problematykę narodową Mazur i Warmii, ale analiza ta jest nieco oderwana od tła.

Omawiana synteza dziejów prasy polskiej na Warmii i Mazurach uwypukla wiele trudności wynikających ze specyficznych cech rozwoju tamtejszego ruchu narodowego oraz zastrzającej się polityki antypolskiej i kontrakcji pism „gazdzinowych”. Powodowały one zahamowania w rozwoju polityczno-narodowym i nietrwałość inicjatyw wydawniczych wynikającą z małej liczby abonentów i słabości finansowej pism. Stwierdzić jednak należy, że ogólna ocena dorobku prasy zawarta w pracy jest dodatnia. Charakteryzując całokształt jej historii na tym terenie autor przedstawił piękną, bogatą w poświęcenie kartę walki w obronie polskości, ukazał szereg sylwetek działaczy narodowych takich jak: Gustaw Gizewiusz, Krzysztof Mrongowiusz, Wojciech Kętrzyński.

Jerzy Marczewski

Oczerki historii Narodnej Polski. Pod red. A. J. Manusiewicza i I. A. Chrienowa, Izd. „Nauka”. Moskwa 1965, 582 ss.

Z okazji dwudziestolecia PRL historiografia radziecka wzbogaciła się o nową pozycję poświęconą dziejom naszego kraju. Przygotowany *Zarys historii Polski Ludowej* opracowało dwudziestu jeden autorów radzieckich i jeden polski (prof. dr H. Jabłoński). *Zarys* stanowi kontynuację 3-tomowej radzieckiej *Historii Polski*, której tom trzeci ukazał się w 1958 r. i objął okres do połowy 1944 r. włącznie. Tom poświęcony dziejom Polski Ludowej przedstawia w zasadzie wydarzenia od powstania PKWN w lipcu 1944 r. do IV zjazdu PZPR w czerwcu 1964 r. Publikacja wyszła w nakładzie 2 tys. egzemplarzy. Jest ona bogato ilustrowana (165 reprodukcji zdjęć i ilustracji) oraz zaopatrzona w zestawienie literatury i indeksy. Może więc odegrać poważną rolę w informowaniu społeczeństwa radzieckiego o Polsce Ludowej, jej przemianach wewnętrznych i polityce.

Recenzowany tom składa się z 8 rozdziałów, z których część wynika z podziału chronologicznego, część natomiast z układu rzeczowego. Kryteria podziału nie zostały jednak jasno uzasadnione.

Rozdział I (ss. 7–50) pióra S. H. Popławskiego przedstawia *Wyzwolenie Polski spod (jarzma) hitlerowskich okupantów*¹. Autor owawia powstanie i rozwój Armii Polskiej w ZSRR, działalność ruchu oporu na ziemiach polskich, walki wewnętrzne pomiędzy obozem londyńskim a siłami ludowymi w podziemiu, wyzwolenie Lubelskiego i utworzenie PKWN, a następnie powstanie warszawskie, tworzenie II Armii WP, udział wojska polskiego w operacji warszawskiej, w walkach o Wał Pomorski, Kołobrzeg i Berlin.

Informując o pomocy, jaką lewica polska uzyskała od ZSRR w postaci kadry oficerskiej i sprzętu Popławski podkreśla szeroko bohaterstwo żołnierza polskiego oraz jego wkład w walce o rozgromienie III Rzeszy.

Rozdział II (ss. 51–142) pt. *Powstanie władzy ludowej i działalność rządu ludo-*

¹ S. Popławski jest autorem tomu wspomnień pt. *Towarzyszczy w borbie*. Moskwa, 1963. Wydanie polskie pt. *Towarzysze frontowych dróg*. MON, Warszawa 1964.

wego od lipca 1944 r. do stycznia 1947 r. opracowany został przez dwóch autorów (W. S. Parsadanowa i P. N. Olszański). Przedstawiają oni założenia programowe PKWN, układ sił politycznych w tzw. Polsce Lubelskiej, tworzenie nowego aparatu państwowego, rolę ZSRR w umocnieniu władzy ludowej, reformę rolną, trudności związane z działaniem sił prawicowych w kraju i negatywnym stosunkiem Anglii i USA do PKWN, rozmowy z przedstawicielami rządu londyńskiego latem i jesienią 1944 r. oraz przekształcenie PKWN w Rząd Tymczasowy². Dużo uwagi poświęcono walce o granice odrodzonego państwa. Autorka podkreśla, że na forum międzynarodowym granica wschodnia Polski nie wzbudzała dyskusji, natomiast stanowisko Rządu Tymczasowego w sprawie granicy zachodniej na linii Odra-Nysa Łużycka, znajdowało pełne poparcie tylko ze strony ZSRR. Rząd angielski obiecał poparcie dla tej koncepcji tylko przedstawicielom rządu londyńskiego. Rządy Anglii i USA odmówiły uznania Rządu Tymczasowego, zмирzając do zainstalowania w Polsce władzy reprezentującej siły prawicy społecznej (s. 82)³. Nie czekając na ostateczne decyzje w tej sprawie ZSRR udzielił poparcia siłom lewicowym pomagając w tworzeniu Armii Polskiej i organów władzy ludowej. W marcu przekazano Rządowi Tymczasowemu administrację obszaru b. Wolnego Miasta Gdańska. Dnia 30 III 1945 r. KRN podjęła uchwałę w sprawie przejęcia tego obszaru i utworzenia odrębnego województwa gdańskiego (s. 83). Dnia 21 IV 1945 r. ZSRR podpisał z Rządem Tymczasowym układ o przyjaźni, pomocy i współpracy powojennej na lat dwadzieścia. Następnie Rząd Tymczasowy został uznany przez Czechosłowację, Francję i Włochy. Zdaniem Parsadanowej program PKWN z lipca 1944 r. został zrealizowany już wiosną 1945 r. W Polsce władzę przejęły siły ludowe, które zdołały w krótkim czasie umocnić swoje pozycje tak wewnątrz kraju, jak i na forum międzynarodowym (s. 101). W tych warunkach zalecenia konferencji jałtańskiej z lutego 1945 r. w sprawie utworzenia w Polsce Rządu Jedności Narodowej nie mogły zmienić istniejącego stanu rzeczy. Mimo nacisków Anglii i USA siły prawicowe nie zdołały odzyskać władzy. Utworzony w wyniku konferencji moskiewskiej (17—21 VI 1945 r.) Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej (28 VI 1945 r.) stanowią kontynuację linii zapoczątkowanej przez KRN i PKWN. Żądania Mikołajczyka w sprawie przekazania mu teki premiera, zalegalizowania Stronnictwa Narodowego i powołania W. Witosa na stanowisko prezydenta zostały przez przedstawicieli lewicy odrzucone (ss. 101—103). Mikołajczyk uzyskał tylko tekę II wicepremiera, a W. Witos powołany zastał na wiceprezydenta KRN. Autorka twierdzi, że utworzenie tego rządu przyniosło lewicy poważny sukces. W zamian za dopuszczenie Mikołajczyka do rządu uzyskano bowiem oficjalne uznanie Anglii i USA. Fakt ten oznaczał prawną likwidację rządu londyńskiego. Rząd Tymczasowy przełamał izolację na forum międzynarodowym. Do 21 VII 1945 r. posiadał on już uznanie 21 państw z głównymi mocarstwami włącznie (s. 103). Dnia 1 lipca rozwiązała się konspiracyjna prolonduńska Rada Jedności Narodowej; 25 lipca przerwała działalność Delegatura Rządu (londyńskiego) na Kraj; 6 sierpnia rozwiązano podporządkowane tym instytucjom siły zbrojne. Na skutek ogłoszonej w sierpniu amnestii ujawniło się około 40 tys. ludzi.

Bezpośrednim skutkiem tych zmian było stanowisko mocarstw na konferencji w Poczdamie w sprawie zachodniej granicy polskiej, dopuszczenie delegacji pol-

² W literaturze polskiej zobacz na ten temat: B. Drukier, *Początki Polski Ludowej*. Warszawa 1966; K. Kersten, *Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego*. Lublin 1965; J. Gołębiowski, *Walka PPR o nacjonalizację przemysłu*. Warszawa 1961; W. Góra, *PPR w walce o podział ziemi obszarnej 1944—1945*. Warszawa 1962; tenże, *PPR w walce o utrwalenie władzy ludowej. Od PKWN do RJN*. Warszawa 1958.

³ Porównaj np. W. T. Kowalski, *ZSRR a granica na Odrze i Nysie Łużyckiej 1941—1945*. Warszawa 1965; S. Zabiełło, *O rząd i granice. Walka dyplomatyczna o sprawę polską w II wojnie światowej*. Warszawa 1964.

skiej do prac ONZ itp. Siły prawicowe w kraju skupiły się natomiast wokół Miłkołajczyka i utworzonego przezeń PSL. Dużo uwagi poświęcono antyludowej działalności hierarchii kościelnej oraz prawicy PPS (WRN). W toku walki krzepła jedność sił ludowo-demokratycznych. Program walki kształtowała głównie PPR. Szczególną rolę odegrał w tym procesie I zjazd PPR w grudniu 1945 r. (ss. 115—116.)

Reforma rolna, nacjonalizacja przemysłu, realizacja planu 3-letniego prowadziły do faktycznego zrealizowania tego programu. Walka polityczna rozstrzygnięta została w wyniku referendum ludowego (30 VI 1946 r.) i wyborów do sejmu (19 I 1947 r.).

Rozdział III (ss. 143—191) pióra A. J. Manusiewicza przedstawia „rewolucyjno-demokratyczne przeobrażenia w stosunkach agrarnych”, podczas gdy opracowany przez P. N. Olszańskiego rozdział IV (ss. 192—224) relacjonuje „walkę mas pracujących o odbudowę i rozwój gospodarki narodowej”. Omawiając stosunki agrarne autor nawiązuje ponownie do Manifestu PKWN, przedstawia ustawę KRN o reformie rolnej oraz realizację ustawy w Lubelskiem a następnie na pozostałych obszarach. Rozdział ten kończy się w zasadzie omówieniem uchwał I zjazdu PZPR z grudnia 1948 r. Jednak autor podaje w nim dane o strukturze agrarnej Polski z 1960 r. Rozdział IV kończy się również na 1949 r. Jednak autor przedstawia w nim nie tylko sprawy gospodarcze, ale całą walkę polityczną w Polsce. W rozdziale tym omówiono też tzw. odchylenie prawicowe w PPR oraz zjednoczenie PPS i PPR i przemiany w ruchu ludowym do utworzenia ZSL włącznie (s. 217). Rozdział ten zamykają dane o realizacji planu 3-letniego.

Kolejny rozdział V (ss. 225—277) opracowany przez S. M. Steckiewicza zatytułowany *Polska w początkowym okresie rozwiniętego budownictwa socjalizmu* przedstawia faktycznie realizację planu 6-letniego (1950—1955). Dane o planie i jego realizacji podbudowano informacjami o sytuacji międzynarodowej i wewnętrznej kraju. Autor podaje bardzo szczegółowe dane o planach rocznych, budownictwie poszczególnych obiektów i korekturach planu. Nie pomija również problematyki agrarnej, mimo iż ogólne dane o przemianach na wsi podano już w poprzednich rozdziałach. Rozdział ten stanowi swego rodzaju kronikę wydarzeń w Polsce z lat 1950—1955, opartą o oceny poszczególnych uchwał posiedzeń plenarnych i II zjazdu KC PZPR.

Dalszy ciąg tej problematyki znajdujemy w następnym rozdziale (ss. 278—357) pióra N. N. Puchłowa i I. A. Chrienowa pt. *Sukcesy budownictwa socjalistycznego w Polsce w latach 1956—1964*.

Ostatnie dwa rozdziały poświęcone zostały omówieniu polityki zagranicznej (ss. 358—409) i kultury (ss. 410—544).

Całość uzupełnia zestawienie bibliografii według poszczególnych rozdziałów oraz indeksy geograficzny i osobowy.

Czytelnik odnosi wrażenie, że układ tomu nie został dostatecznie przemysłany pod względem redakcyjnym, co spowodowało w skutkach przede wszystkim liczne powtórzenia. Zbędny wydaje się cały rozdział III. Zawarte w nim dane znajdujemy rozrzucone w innych partiach tomu. Brakuje natomiast omówienia całego szeregu problemów ważnych dla omawianego okresu, jak np. głębszej analizy demograficznej, próby określenia przemian z zakresu świadomości politycznej, oceny takich zjawisk, jak zmiany w strukturze gospodarczej państwa, klasowej społeczności itp.⁴ Przedstawiony w recenzowanej pracy materiał ma zbyt kronikarski charak-

⁴ Porównaj np.: S. Borowski, *Zmiany w strukturze społeczno-zawodowej ludności w Polsce Ludowej*. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” nr 4/1964, ss. 143—174; S. Smoliński, J. Boroń, *Główne kierunki industrializacji w Polsce Ludowej*, tamże, ss. 175—196; W. Markiewicz, *Rozwój socjologii w okresie dwudziestolecia Polski Ludowej*, tamże, ss. 263—289.

ter. W ramach rozdziałów nie wyodrębniono poszczególnych problemów zachowując w całości porządek chronologiczny. Stąd te same problemy rozrzucone są w różnych częściach i przeplatają się odrębnymi kwestiami. Utrudnia to korzystanie z tak szeroko zakrojonego tomu. Poszczególni autorzy cytują bardzo dużo danych liczbowych. W minimalnym tylko stopniu zebrano je w tabele. Brak natomiast całkowicie wykresów i diagramów obrazujących tempo rozwoju przynależnego i zmian zachodzących w różnych dziedzinach życia gospodarczego i społecznego.

Spośród poszczególnych części wyróżnia się niewątpliwie rozdział o kulturze, w którym podrozdziały problemowe opracowane zostały przez specjalistów. Podrozdziały poświęcone muzyce (Igor Bełza) sztuce teatralnej (A. I. Rostocki), kinu (N. J. Parsadanow), literaturze pięknej itd. są wynikami poważniejszych prze-myśleń i stanowią wartościowy wykład w rozwój badań nad rozwojem kultury w PRL.

W *Zarysie* znajdujemy też wiele sformułowań dyskusyjnych. Odnosi się to głównie do rozdziału II, który należy zresztą zaliczyć do lepszych w pracy. Trudno np. uznać za właściwe określenie oddziałów AK z 1944 r. jako „band” na równi z NSZ (s. 62). Nie można się zgodzić z Parsadanową w sprawie oceny W. Witosa, porównywanego z S. Mikołajczykiem (s. 99)⁵. W rozdziale tym czytelnik dostrzega cały szereg niedomówień. Autorka nie wyjaśnia do końca, na czym opierały się wpływy Mikołajczyka i PSL w Polsce. Podziałów politycznych w okresie powojennym przy pomocy przesłanek tylko klasowych nie da się wyłumaczyć. Zbyt jednoznacznie potraktowała ona stosunek ludności wiejskiej do ZSRR i komunizmu. Nie wyciągnęła ona wniosków z okresu międzywojennego i pierwszego okresu wojny.

Dyskusyjną jest też teza Manusiewicza głosząca, że decyzje konferencji w Poczdamie w kwestii granic nie zmieniały nic w faktycznym stanie rzeczy (s. 169). Uchwały tej konferencji stanowią przecież do dziś prawną podstawę tej granicy⁶. Ani Parsadanowa, ani Manusiewicz nie podejmują dyskusowanej długo w tym czasie sprawy Szczecina.

Kwestia spółdzielczości w *Zarysie* podjęta została kilkakrotnie. Szerszego jej omówienia dokonano dopiero w rozdziale VI przy relacjonowaniu uchwał VIII plenum KC PZPR (ss. 306—307). Oceniając plan 6-letni autorzy dowodzą, że w wyniku realizacji tego planu miał nastąpić rozwój okręgów zacofanych, a w całym kraju wyrównanie istniejących wcześniej dysproporcji (s. 258). Do kwestii tej nigdzie jednak później nie wracają, a postawiona teza nie została dowiedziona. Nie podjęto również aktualnego dla tego okresu problemu związanego z zaniedbaniami w rozwoju handlu zagranicznego i rzemiosła, małych miasteczek itp. Brak również głębszej analizy wydarzeń z lat 1955—56. Problemy te przedstawiono raczej od strony formalnej. Oceniając dyskusję i sytuację wewnątrzpartyjną z lat 1956—57 autorzy znacznie więcej miejsca poświęcają walce z rewizjonizmem niż z dogmatyzmem. Analiza rozwoju liczbowego członków partii przedstawiona jest raczej poprawnie. Brak natomiast głębszej analizy i oceny dorobku teoretycznego partii. Kwestii tej nie podjęto zresztą i w rozdziale poświęconym rozwojowi nauki polskiej w dwudziestolecie.

W pracy znajdują się również pewne sprzeczności. Np. na s. 80 czytamy, że S. Mikołajczyk podał się do dymisji w rządzie londyńskim 24 X 1944 r., podczas gdy na s. 361 dowiadujemy się, że fakt ten miał miejsce dopiero w listopadzie tegoż roku; według Parsadanowej uznanie Rządu Tymczasowego przez ZSRR nastąpiło

⁵ Porównaj na ten temat ostatnią dyskusję: *Spór o Witosa*. „Polityka” nr 7/1966.

⁶ A. Kłafkowski, *Umowa poczdamska z 2 VII 1945. Podstawy prawne likwidacji skutków wojny polsko-niemieckiej z lat 1939—1945*. Warszawa 1960. Pracy tej nie uwzględniono w zestawieniu bibliograficznym zamieszczonym w końcu recenzowanego tomu.

4 I 1945 r. (s. 82), podczas gdy wg autorów rozdziału VIII decyzja w tej sprawie miała zapaść dopiero w dniu 5 I 1945 r. (s. 362). Pewne sprzeczności zachodzą w informacji o uznaniu Rządu Tymczasowego przez państwa zachodnie (s. 182 a s. 368). Podpisy pod niektórymi ilustracjami nie odpowiadają przedstawionej na nich treści (np. na s. 49). Wybór ilustracji jest dosyć przypadkowy; najlepsze w rozdziale o kulturze.

Przedstawione wyżej uwagi krytyczne nie mogą podważyć faktu, iż recenzowane dzieło stanowi pierwszą próbę pełnego ujęcia dziejów ostatniego dwudziestolecia. W literaturze polskiej, poza wydawnictwami okolicznościowymi o charakterze encyklopedycznym⁷, opracowania takiego nie posiadamy. Historiografia polska zajęła się głównie problemami związanymi z reformą rolną, nacjonalizacją przemysłu i walką o granice, a wydane w Polsce monografie nie wykraczają w zasadzie poza 1947 r. Nie posiadamy natomiast poważniejszych monografii, które obejmowałyby ostatnie lata dwudziestolecia PRL. Historycy radzieccy podjęli prace pionierską i z tego tytułu należy im się duże uznanie⁸. Niektóre fragmenty tej syntezy uznać należy za duże osiągnięcie naukowe. W całości dzieło posiada dużą wartość informacyjną.

Antoni Czubiński

FRANCISZEK POŁOMSKI: *Niemiecki Urząd do Spraw Mniejszości (1922—1937)*. Wrocław 1965.

Ciekawa praca F. Połomskiego zajmuje się instytucją, której do tego czasu poświęcono niewiele miejsca w literaturze naukowej, a która zasługiwała na specjalne opracowanie. Wiąże się ona bowiem ściśle z zagadnieniem ochrony mniejszości polskiej na Śląsku. Sprawa tej ostatniej interesowała żywo szczególnie historyków ośrodka wrocławskiego. Podjęcie sprecyzowanego w tytule tematu przez historyka prawa i przeanalizowanie nie tylko zasad organizacyjnych Niemieckiego Urzędu do Spraw Mniejszości w Opolu i podstawy prawnej jego działania, ale poprzez pryzmat tych dwóch aspektów spojrzenie na sytuację mniejszości polskiej w rejencji opolskiej, tak w czasach Republiki Weimarskiej, jak i III Rzeszy, zasługuje na szczególne podkreślenie.

Autor stara się ukazać praktyczne działanie Urzędu, do którego napływały również skargi wyznaniowej mniejszości żydowskiej, które to zagadnienie znalazło także odbicie w omawianym opracowaniu.

W myśl wspomnianych wyżej założeń autor dzieli pracę na dwie części. W części początkowej w rozdziale pierwszym, zajmuje się omówieniem pozycji Urzędu w systemie ochrony mniejszości i jego stosunkiem do władz. W rozdziale drugim omówiona została rola Urzędu w załatwianiu skarg mniejszościowych, przy czym autor koncentruje się głównie na problemach proceduralnych.

Część druga obejmująca rozdział III dotyczy wspomnianych już skarg mniejszościowych ugrupowanych według pewnego ich rzeczowego podziału. Taka konstrukcja pracy jest właściwa, mimo iż przy czytaniu trzeba niekiedy sięgać do pierwszych rozdziałów, ażeby uprzytomnić sobie na podstawie pewnej konkretnej skargi, jaki był normalny tryb postępowania Urzędu.

⁷ *Dwadzieścia lat Polski Ludowej*. Warszawa 1964.

⁸ Warto tutaj przypomnieć, że z okazji dziesięciolecia PRL historycy radzieccy opublikowali zbiór artykułów pod redakcją F. G. Zujewa i I. A. Chrienowa pt. *Borba polskiego naroda za socjalizm (1944—1954 gg)*. Moskwa 1955.